

LA CROADA FALLIDA A TERRA SANTA DE JAUME I

Javier FAJARDO PAÑOS

VALÈNCIA, L'HORTA

Resum: A mitjan setembre de 1269 resultava prou difícil explicar a la gent el malaurat retorn del rei Jaume I i la seua expedició a Terra Santa. El mateix monarca feia unes dècades s'erigia defensor de la cristiandat amb la conquesta de Mallorca i València i, més recentment, de les terres de Múrcia. El mateix que arengava els seus soldats en el camp de batalla amb l'emotiu "*vergonya, cavallers, vergonya*", patia en les seues pròpies carns una semblant sensació. En aquest article parlarem d'uns dels episodis menys coneguts de la història d'un monarca que, especialment per als valencians, ha estat molt sovint idealitzat.

Paraules clau: Jaume I. Croada. Terra Santa. Mongols. 1269.

1. Propostes i intents previs de la croada de 1269

Diverses havien estat les ocasions en què Jaume I havia rebut peticions de mig Europa, especialment per part de més d'un pontífex, com Innocenci IV o Alexandre IV, per embarcar-se en una expedició de croada. Ja durant el setge de la ciutat de València, alguns italians s'hi van presentar per demanar-li ajuda en l'exterior. Aleshores, la conquesta de València feia impossible per al monarca atènyer aquestes peticions. Tampoc ho va ser a inicis de la primavera de 1246 quan Innocenci IV va aprovar els seus plans amb l'objectiu de "*travessar el mar per socórrer l'Imperi de Bizanci...*".¹ El papa li va proposar, a més a més, la indulgència donada als croats que marxen a Terra Santa per retre ajut a la cristiandat. En canvi, per aquells anys, els rebels musulmans al

---

¹BELENGUER, E., *Jaime I y su reinado*, Lleida, Editorial Milenio, 2007, p. 292

sud de València representaven una preocupació major per a Jaume I que els mongols que sacsejaven l'Europa oriental.

Emperò, Ernest Marcos al seu llibre *La croada catalana* (2007) ens informa de la presència de documents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, on podem trobar la preparació econòmica a Lleida del monarca, on el Conqueridor va demanar uns serveis per a una campanya militar a Terra Santa. Aquest projecte militar sorgia arran de les notícies de nous moviments dels mongòlics i dels mamelucs egipcis a Síria i a Palestina.

En un privilegi d'encunyació de moneda, concedit el 12 d'agost de 1260 a la ciutat de Lleida i a altres ciutats aragoneses, el rei Jaume es mostrava agraït a aquestes comunitats per haver-li permès encunyar fins a quinze mil marcs de plata en moneda de Jaca per a l'empresa que estava preparant a Terra Santa vers les poblacions tàrtares. El

Llibre verd dels privilegis de Barcelona. Miniatura dels juraments dels vassalls davant el rei Jaume I. Miniatura

document en qüestió – que es pot consultar online a l'arxiu virtual Jaume I² – diu així: “[...] ciutadans de Lleida i altres ciutats i viles en els quals la moneda de Jaca ja està en marxa, ens fa especialment agraïts com ajut per a Terra Santa, ja que ens disposem a defensar-la vers les poblacions tàrtares...”.

Contràriament, però, a l'abril de l'any següent ja no es parlava d'aquest projecte en present, sinó, en passat no culminat quan el mateix monarca reconeix un deute a la ciutat de València de 48.000 sous que els ciutadans li havien prestat per atendre les despeses del viatge a Ultramar que havia de fer, i que no feu. Llavors, entre 1260 i 1261, Jaume I renuncià novament a una nits

² Arxiu Virtual Jaume I [en línia]. [Consulta 7 d'abril de 2016]. Disponible en: <http://www.jaumeprimer.uji.es/cgi-bin/arxiu.php?noriginal=000973>

expedició de croada a Terra Santa quan ja havia iniciat els tràmits de recaptació de serveis per iniciar-la.³ En aquest cas sembla que la negativa vingué donada a causa d'un temporal que feia la impressió que no s'aturaria mai "*disset dies i disset nuits (nits) durà lo mal temps*".

2. Precedents i protagonistes a Terra Santa

L'escenari i l'objectiu de la croada era el Regne de Jerusalem amb capital a la ciutat costanera de Sant Joan d'Acre.⁴ Arran de la primera croada (1099) es van crear dos centres principals de nuclis cristians a l'Orient Pròxim: el principat d'Antioquia i el Regne de Jerusalem. Dos territoris on progressivament s'anà instaurant una organització feudovassallàtica amb una gran importància comercial dins de les rutes de la Mediterrània.⁵ Aquests regnes van romandre sota domini cristià durant quasi dos segles. Tanmateix, va ser necessària la realització de diverses croades per intentar mantenir l'*estatus quo* de Terra Santa.

Paral·lelament, al regne de Nicea es produí un ascens força transcendent, com fou el del noble i futur emperador bizantí Miquel VIII Paleòleg. Una vegada es va desfer dels seus adversaris pel tron bizantí, el príncep prengué Constantinoble en 1261. Amb l'emperador Balduí II exiliat, Miquel VIII volgué unificar els dos regnes, Constantinoble i Nicea, seguit d'unes campanyes de consolidació de les fronteres.⁶ L'antagonisme entre el papat de Roma i l'església ortodoxa de Bizanci de Miquel VIII Paleòleg semblava truncar, definitivament, qualsevol opció de diplomàcia entre Roma i Bizanci. Encara més, s'hi sumà la voluntat de Climent IV de restituir l'imperi bizantí amb Balduí II amb un exèrcit encapçalat pel seu millor soldat, Carles d'Anjou – germà del rei de França, Lluís IX –. Però els atzars biològics es posicionaren a favor de Miquel VIII Paleòleg, ja que al novembre de 1268 va morir Climent IV i l'elecció d'un nou papa trigà prou de temps. Un temps que va permetre al

---

³ MARCOS, E., *La croada catalana. L'exèrcit de Jaume I a Terra Santa*, Barcelona, Esfera dels Llibres, 2007, p. 63.

⁴ Cal recordar que la mateixa ciutat de Jerusalem s'havia perdut en mans musulmanes molt de temps abans del regnat de Jaume I.

⁵ BELENGUER E., *op. cit.*, p. 296

⁶ *Ibid.* p. 297

bizantí ocupar-se dels problemes fronterers d'Orient, no sense l'ajut d'un rei europeu enfrontat amb els francesos, els angevins i amb el papat. Efectivament, es tractava de Jaume I.⁷

Per a Miquel VIII Paleòleg, els mamelucs del Caire despertaven, no obstant, més preocupacions entre la cort bizantina que no pas els mongols.⁸ D'una banda, els mongols, procedents del nord de Pèrsia, es van expandir en direcció est i arribaren a ocupar territoris xinesos. D'altra banda, la seua expansió cap a l'oest – la qual ens interessa – es va enfocar primerament en territoris polonesos i russos. Uns moviments que no passaren desapercebuts per a Innocenci IV, qui es mostrà temorós davant l'amenaça que representava aquesta expansió per als estats croats de la Mediterrània oriental. Els mongols es feren amb Bagdad, saquejada a sang i foc, el 1258.⁹ Un atac on els cristians van ser respectats. Malgrat tot, aquesta expansió mongòlica va ser vista amb bons ulls per la majoria de regnes cristians, ja foren ortodoxos o no, perquè els mongols demostraven ser una força militar capaç d'aturar l'expansió islàmica dels egipcis.

Altrament, l'islamisme egipci havia crescut considerablement amb l'aportació dels mamelucs, població procedent de les estepes russes de Kiptxak que arribaven al Caire com a esclaus¹⁰ per a després ser convertits en musulmans i en fidels soldats. Els mamelucs, a base d'èxits militars, van aconseguir una posició preeminent dins de la societat musulmana. Aquest ascens es va culminar amb la proclamació del seu líder Baibars com a sultà del Caire a l'octubre del 1260.¹¹ En síntesi, tant l'expansió mongòlica com la mameluca, a banda del seu enfrontament particular, afectava directament els regnes croats de Terra Santa. En aquest sentit, el mongol Hülegü es va mostrar cada cop més cristianitzat. Aquesta tendència es va materialitzar quan el fill d'aquest, Abāqā, va contraure matrimoni amb la filla del monarca bizantí.

---

⁷ En aquests moments Jaume I es trobava en plenes discrepàncies amb el papat a causa de la negativa d'aquest últim d'acceptar el desig de separar-se de la seua esposa Teresa per a contraure matrimoni amb la donzella Berenguera Alfonso.

⁸ Els èxits inicials dels quals procedien de Guengis Khan, mort el 1227.

⁹ BELENGUER, E., *op.cit.*, p. 298

¹⁰ El mateix nom *Mameluk* prové del verb *malaka*, que significa posseir, "persona posseïda"

¹¹ BELENGUER, E., *op. cit.*, p. 299

Miquel VIII Paleòleg volia mantenir la unitat del seu regne i evitar qualsevol atac des d'occident per via de Carles d'Anjou. Una forma d'evitar-ho era proposar una croada al papa en defensa dels amenaçats estats croats a Terra Santa. Abāqā, per la seu banda, volia reafirmar el seu poder sobre el poble mongol i al mateix temps revenjar-se dels mamelucs per la derrota de son pare a la batalla d'Aín Jalut.¹² Però per aconseguir aquestes pretensions calia la figura papal.

Contràriament, el papa estava més interessat a recuperar l'imperi llatí de Constantinoble.¹³ Miquel VIII Paleòleg, llavors, accelerà les seues relacions amb el mongol Abāqā i, amb la mort de Climent IV el 1268, les mirades del bizantí van recaure sobre aquell príncep europeu que més territori guanyava als musulmans en al-Àndalus: Jaume I el Conqueridor. Aquest s'havia mostrat enemic de la causa francesa, el seu primogènit s'havia casat amb la filla de Manfred, mort pels angevins. Ambaixades bizantines i mongoles marxaren cap a la Corona d'Aragó amb l'objectiu d'aconseguir aquesta aliança a tres.¹⁴

Prèviament, tant Jaume I com l'infant Pere havien rebut enviats des d'orient demanant l'ajut vers els mamelucs, com va ser el 25 de gener de 1265 quan prop de Calataiud es presentaren uns enviats del rei Hethum de la Petita Armenia.¹⁵ Aquests volien el suport de la corona catalanoaragonesa per enfrontar-se a Baibars i als mamelucs. Malgrat la quantitat de joies, vestits i obsequis que portaren, sols reberen per part del Conqueridor un tracte cordial, ja que el monarca sols pensava en la conquesta de Múrcia en aquests moments.

Dos anys després, a mitjan febrer de 1267, Jaume I va fer una breu aturada a Perpinyà, on es va presentar un missatger del rei dels Tàrtars, il-khan Abāqā: "*pus alt rei del mon... el rei dels Tartres*".¹⁶ Com a resposta, el Conqueridor va enviar un mercader de Perpinyà, Jaume Alarich, perquè acompanyara els enviats del rei mongol fins a Pèrsia per tractar en nom seu l'afer que se li havia presentat: la participació de la Corona d'Aragó en una empresa conjunta a

---

¹² La batalla d'Aín Jalut va tenir lloc en setembre de 1260. La seua importància rau en el fet de ser la primera volta que els mongols van ser derrotats.

¹³ Ara, a més a més, comptava amb un líder militar capaç de dur endavant tal objectiu, com era la figura de Carles d'Anjou.

¹⁴ BELENGUER, E., *op.cit.*, p. 301

¹⁵ *Ibid.* p. 301

¹⁶ MARCOS, E., *op.cit.*, p. 140

Terra Santa contra els mamelucs d'Egipte de Baibars. Amb aquesta decisió Jaume I començava la història de la seua croada a Palestina.

La notícia de l'arribada dels enviats d'Abāqā va agafar el Conqueridor a l'estranger, ja que estava passant els últims dies de l'any 1268 a Toledo, juntament amb la seua filla Violant i els seus néts, a la cort del seu gendre Alfons X de Castella, amb qui va festejar el Nadal d'aquell any.¹⁷ L'objectiu d'aquesta estada era l'assistència a la consagració arquebisbal del seu fill menor, l'infant Sanç d'Aragó. La tornada de Jaume d'Alarich es va realitzar juntament amb dos mongols qualificats com "homes honrats". El contingut del missatge d'aquests enviats, malgrat que el mateix monarca no ho concreta en el seu relat al *Llibre dels fets*, era segurament l'aconseguint d'un acord entre l'enviat català i Abāqā sobre les condicions militars de l'empresa.¹⁸ La croada, per tant, era un fet irreversible.

Un cop informat d'aquestes notícies, Jaume el Conqueridor les va comunicar al seu gendre qui, segons la crònica, les va rebre amb certa desconfiança. Segons *El llibre dels fets*, Alfons el Savi compartia l'opinió envers els mongols que processaven tant Lluís IX com Carles d'Anjou. Els considerava, literalment, "*gent molta falsa*", que podien trair-los en el darrer moment.¹⁹ Tot i això, el monarca castellà es mostrà incapaç d'aconsellar-lo i deixà que el Conqueridor prenguera la decisió personalment. Aquests dubtes, però, no feren dubtar el monarca, qui des de feia ja prou temps tenia clara la seua decisió d'embarcar-se en aquesta expedició a Ultramar. Pot considerar-se aquesta actitud d'ingènua, però Jaume I era conscient de les dificultats que representava una empresa d'aquest caliu i del fet excepcional d'ésser l'únic príncep cristià occidental aliat amb el rei mongol. Un fet que ell mateix veia digne d'orgull i satisfacció. Dins d'aquest convenciment ferm, òbviament, la vessant espiritual jugà un paper clau en el seu projecte. Jaume I estava totalment convençut que era voluntat de la Providència que marxara a Terra

---

¹⁷ *Íbid.* p. 177

¹⁸ *Íbid.* p. 177

¹⁹ *Íbid.* p. 178

Santa, per tant, no podia oposar-se a tal designi diví: “*I ens sembla que Déu ho vol; i, ja que Déu ho vol, no en podem rebre mal*”²⁰.

3. Gira arreu dels regnes. Preparació

El Conqueridor va començar tot seguit a reunir tropes i serveis pecuniaris per a la croada durant el seu camí de retorn a València, on l’esperava Jaume Alarich amb els enviats mongols. Fou aquest viatge el primer de molts arreu de la Corona d’Aragó per enllestir la seua expedició. Des de gener de 1269 fins a setembre del mateix any, Jaume I es va topar amb l’oposició dels infants Pere i Jaume, així com amb el desinterès dels seus principals barons. La historiografia, al respecte, considera que Jaume I pensava traslladar amb total normalitat els seus esquemes polítics i militars de les seues empreses a la península ibèrica, sense tenir en compte les immenses diferències que existien entre una vora i l’altra de la Mediterrània.²¹ A Terra Santa no hi havia terres a guanyar, ja que les croades de la segona meitat del segle XIII ja no es podien considerar guerres de conquesta, sinó expedicions en socors d’uns estats ja constituïts.²² De totes formes, és difícil mesurar el grau de desconeixement que aparentment mostra la crònica de Jaume I sobre la situació a ultramar. Potser aquesta sensació era l’objectiu de l’autor de donar-li un caràcter heroic a l’empresa. Res és segur. Cal considerar, també, la importància comercial que representava el mercat egipci per als mercaders catalans especialment. No és fàcil, però, mesurar els efectes positius d’aquesta empresa. Possiblement, l’aliança amb els mongols podia obrir als catalans els mercats d’Anatòlia i la mar negra, territoris gairebé monopolitzats pels genovesos; emperò, aquesta empresa posava en perill les relacions comercials amb Alexandria si aquesta finalment fracassava. Per tant, és necessari destacar el pes dels factors econòmics i comercials com un dels motors d’aquesta empresa.²³

A l’endemà de la conversa entre el Conqueridor i el Savi, el monarca catalanoaragonès marxà de Toledo i encetà un viatge de tornada a València, on

---

²⁰JAUME I, *Llibre dels fets de Jaume I*, Catarroja, Afers, 1995, p. 267, ep. 477.

²¹MARCOS, E., *op.cit.*, p. 179

²²*Íbid.* p. 180

²³*Íbid.* p. 181

l'esperaven els missatgers d'Abāqā. Durant aquest viatge, el monarca va anar rebent per part dels grans dignataris dels ordres militars i de part de la gran noblesa castellana, els seus serveis per a l'organització de la croada. Alguns exemples els trobem en la figura de Gonçal Pereira, mestre de l'Hospital, qui va oferir al monarca la disposició completa de tots els recursos de l'orde; El mestre d'Uclés, en Pelai Pérez Correa, per contra, li va oferir un servei que després no pogué complir. També grans nobles del monarca castellà, com Gil Garcés, es mostraren disposats a acompanyar-lo en tal campanya. Alfons el Savi va acompanyar el Conqueridor en el seu viatge de retorn a través d'Illescas i Ademuz fins arribar a Uclés, a la frontera amb el Regne de València, on el monarca Castellà es separà definitivament del seu sogre. L'ajut que el Savi havia promès al seu gendre, a banda de la participació de cent cavallers castellans, es va completar amb cent mil maravedís d'or.

Malgrat que no coneixem al detall l'entrevista que mantingué Jaume I amb els enviats d'Orient, sí que coneixem la proposta final del rei mongol. Aquesta demanava al Conqueridor que viatjara fins a Terra Santa²⁴ amb l'objectiu que les seues tropes s'uniren amb les d'Abāqā i així encetar una marxa fins a Jerusalem i conquerir el Sant Sepulcre. Tot seguit, l'oferta mongola afegia el compromís de dotar les tropes de Jaume I de màquines de guerra i de les vitualles necessàries mentre durara l'empresa. A aquest darrer compromís se sumà també Miquel VIII Paleòleg, qui faria arribar provisions via marítima a l'exèrcit croat.²⁵

Arribats a aquest moment, al *Llibre dels fets* ens trobem amb un bot temporal de gairebé set mesos que impedeix saber de primera mà els preparatius de la croada. L'autor Ernest Marcos en la seua obra *La croada catalana* adverteix de les llacunes que es poden trobar al respecte, llevat dels diplomes i contractes conservats a l'arxiu de la Corona d'Aragó a Barcelona que han estat editats en les col·leccions documentals de Bofarull i Huici.

---

²⁴ En principi el rei mongol proposa el port d'Aias però, tot seguit, s'afirma que "o qualsevol altre lloc que fos del gust del rei"

²⁵MARCOS, E., *op.cit.*, p. 182

4. Viatge i preparatius

Jaume I, com ja hem comentat, va dedicar-se al llarg de la primavera i de l'estiu de 1269 a recórrer els seus regnes a la recerca d'homages i finançament per al seu exèrcit. L'itinerari que segurament va seguir el monarca va començar a València, des d'on es dirigí a Barcelona per viatjar des d'ací als principals nuclis de la Catalunya Vella i continuar sense grans aturades en direcció nord fins a la seua ciutat natal, Montpeller. Durant aquest camí, lògicament, el rei va anar recaptant les seues habituals fonts de finançament. El Conqueridor va parar especial atenció a les comunitats jueves, les quals van contribuir generosament al negoci croat: els jueus de Barcelona, Tarragona i Vilafranca del Penedès amb 40.000 sous; els de València amb 10.000 sous i els de Saragossa i Alagó amb 20.800 sous. Montpeller, per la seua banda, fou el nucli que més contribuí per si mateix amb 30.000 sous. S'hauria de sumar a aquestes xifres una ofrena per part de la ciutat de Barcelona de 80.000 sous, destinats en la seua totalitat al lloguer de les naus de l'expedició.²⁶ Els oficials reials dedicaren la resta del finançament acumulat a la contractació d'efectius.

Contem amb un conjunt de contractes entre el rei i alguns cavallers signats a Lleida al maig de 1269. En aquests, d'una banda, el cavaller o *militis* es comprometia a presentar-se personalment juntament amb altres cavallers i/o ballesters de la seua companyia, a Barcelona, amb els cavalls i l'armament necessaris per a la campanya. D'altra banda, el monarca li avançava una quantitat de diners perquè poguera donar passatge gratuït als seus homes i pagar-los les respectives vitualles. El nom d'alguns d'aquests *militis* ens han arribat: Ramon Serradella, Guillem de Pujalt o Bartomeu de Togores. Segurament, aquest tipus de contracte signat a Lleida es produí a totes les ciutats que el monarca visità durant els mesos previs a l'expedició, com seria el cas de les principals ciutats aragoneses, les quals visità a continuació de Lleida: Osca, Saragossa, Tarazona i Calataiud. Gràcies als estudis de Jorge Saiz²⁷ sobre l'organització militar a la Corona d'Aragó s'ha pogut considerar

---

²⁶ *Ibid.* p. 183

²⁷ SAIZ, J., "Los ejércitos del rey en la Corona de Aragón (siglos XIV-XV)", *La Corona de Aragón en el centro de su historia, 1208-1458: la monarquía aragonesa y los reinos de la corona*, págs. 99-130; "Caballería y ejército en la Baja Edad Media" *Guerra y nobleza en la Corona de Aragón. La caballería en los ejércitos del rey (siglos XIV-XV)*, pp. 17-50.

aquesta empresa a Terra Santa com el preludi d'un canvi important en la forma d'organitzar les campanyes militars a la Corona d'Aragó, on es passà d'un servei feudatari i obligatori (d'un mes generalment) a un servei voluntari a sou (entre dos i tres mesos).

Després de viatjar fins a Tortosa i Amposta, el monarca s'embarcà a Portfangós en una galera i va visitar Mallorca, on rebé una important suma per part de la comunitat jueva a canvi d'un nou privilegi i, a més a més, 50.000 sous dels ciutadans de la ciutat de Palma, els quals van ser invertits en el lloguer de 3 naus.²⁸ El 31 de juliol de 1269 Jaume I ja estava a Barcelona ultimant els preparatius d'una empresa que a l'endemà tenia data prevista d'inici.

5. L'exèrcit croat

Gràcies a la documentació conservada a l'arxiu de la Corona d'Aragó podem fer un intent de reconstrucció d'allò que pogué ser l'exèrcit que va salpar rumb a Terra Santa. Actualment no gaudim d'un nombre total d'efectius. Cert és que al *Llibre dels Fets* se'ns dóna una xifra aproximada de vuit-cents “entre cavallers i homes a cavall”.²⁹ En aquest recompte sembla que no es va tenir en compte els peons, els quals duplicaven els anteriors, ni tampoc es fa cap esmenta al nombre de vaixells. És per això que sols podem fer-nos un marc general al respecte. Quant als vaixells, el monarca n'esmenta cinc en el relat crònic: el vaixell on ell viatjava, el dels Templers, el del sagristà de Lleida, el dels cavallers de Calatrava i el de Pere Queralt. També fa referència a dèsset veles, sense més precisió, i una galera. A aquestes caldria sumar vint-i-una naus de què es té constància a l'arxiu de la Corona d'Aragó, que arribaren al port d'Acre a l'octubre de 1269. Sumant-ho tot, per tant, ens en dóna un nombre entorn de la trentena³⁰, molt semblant al proposat pel cronista Jeroni Zurita al segle XVI.

---

²⁸ MARCOS, E., *op.cit.*, p. 185

²⁹ *Ibid.* p. 187

³⁰ *Ibid.* p. 187

També és prou inexacta la quantitat d'efectius militars qui hi hagué. Les dades que ens proporciona Ernest Marcos són de 424 cavallers, 19 ballesters a cavall, 44 ballesters a peu, 25 oficials i 116 peons – sense comptar amb els auxiliars ni els servidors dels cavallers –. Així doncs, tenint en compte que el seguici del rei rondaria la centena i que els efectius aportats per les ordres militars no els coneixem, ens apropem considerablement a la xifra de vuit-cents efectius que ens aporta la crònica reial.³¹ Quant als peons, considerant una mitjana de quatre per cada cavaller, ens dóna una xifra aproximada de cinc-cents homes. Òbviament, juntament amb Jaume I s'embarcaren en l'expedició noms il·lustres. Entre ells podem trobar a fills bastards del mateix rei, com Ferran Sanxis, Jaume Sarroca – sagristà de Lleida – i Pere Ferrandis. Entre els grans senyors de la Corona podem apuntar a Jaume de Cervera, Galceran de Pinós, Pere de Berga, Pere de Queralt, Bernat d'Orriols i Berenguer de Vilaragut, entre d'altres.³² Per tant, tot plegat, estem davant d'una expedició catalanoaragonesa d'abast mitjà, és a dir, una campanya que entre cavallers, ballesters, peons i servents arribaria, potser, als tres mil homes, una xifra raonablement suficient, ja que no cal oblidar que la croada de 1269 era una empresa entre el rei Jaume I, Abāqā el rei mongol i el suport de Miquel VIII Paleòleg.

6. La travessia

El 4 de setembre de 1269, “*tres o quatre dies abans de la mare de Déu de Setembre nós férem vela*”³³, la flota iniciava el llarg camí que els portaria fins a les costes de Palestina. El destí sembla no estar massa clar ja que, segons la crònica, els ambaixadors mongols recomanaren a Jaume I que es dirigiren cap a les costes d'Armènia i Turquia. El desembarcament a terres turques era una opció que no va acabar de convèncer ni el rei Jaume I, perquè suposava sotmetre's a les directrius mongòliques i armènies, ni tampoc els mercaders catalans, els quals preferien un port croat a Terra Santa on poder dedicar-se tranquil·lament a fer negocis. Davant la inseguretat que despertava aquesta

---

³¹ *Ibid.* p. 188

³² *Ibid.* p. 189

³³ JAUME I, *op.cit.*, p. 269, ep. 484.

possibilitat i amb el coneixement que algunes setmanes després part de l'expedició va amarrar caps en Sant Joan d'Acre, sembla que aquesta última fou la destinació definitiva de la flota catalanoaragonesa.³⁴

Seguidament arribem al moment del viatge de la flota croada. Un viatge que ha estat objecte de sospita per part dels historiadors per la forma en què està narrada en el *Llibre dels Fets* en contraposició a la resta dels capítols sobre l'empresa a Terra Santa. La crònica ens ofereix un relat llarg i dens, quant als detalls tècnics nàutics i plena de dramatisme, de la travessia reial que es va veure interrompuda per “una terrible tempesta”. Ernest Marcos veu en aquest fet un intent implícit de l'autor en descriure minuciosament el conjunt de desgràcies i circumstàncies que van dur el monarca a decidir la suspensió de l'empresa. L'objectiu sembla clar: deixar constància que les causes d'aquesta retirada no eren ni el temor, ni la por, ni l'egoisme personal; ans al contrari, deixar constància de l'oposició providencial de Déu a la realització de tal croada en forma de temporal, d'onades violentes, de trons i llampecs. S'ha vist en aquest recurs una analogia amb el passatge bíblic de Jonàs on el profeta fugitiu fou obligat per la tempesta i el monstre que l'engolí a retornar a la terra de Nínive.³⁵ Com el personatge bíblic, Jaume I volgué deixar clar que simplement es va dedicar a comprendre i acceptar els dissenys divins de Déu, de forma innocent i lliure de tota culpa.

La flota va salpar de Barcelona amb el monarca a bord de la nau de Ramon Marquet, acompanyada segurament d'una altra. En la primera nit de travessia, la flota es va topar amb els primers moments de tempesta. A l'endemà Ramon Marquet fa una primera insinuació a Jaume I de tornar (prou significativa) amb l'objectiu que “*tota la companyia s'embarcàs i us veiessin*”.³⁶ De regrés a Barcelona no trobaren més que una galera, ja que el gruix de la flota se n'havia anat a la mar de Sitges en direcció a Menorca. La nau reial va tornar a fer-se a la mar i va continuar el rumb de la flota fins que a les 6 de la vesprada de l'endemà, el vent començà a bufar de llevant, de tal forma que la nau de Jaume I va perdre novament de vista la flota en l'horitzó. Els dies huit i nou les

---

³⁴ MARCOS, E., *op.cit.*, p. 191

³⁵ *Ibid.* p. 192

³⁶ JAUME I, *op.cit.*, p. 270, ep. 484

condicions climàtiques no canviaren, ans al contrari, empitjoraren, amb canvis continus i violents de la direcció del vent. Unes condicions que provocaren, segons la crònica, l'aparició de la nau del Temple sense rumb a causa del trencament del seu timó. Les naus de l'orde de Calatrava i del fill bastard de Jaume I, el canonge de Lleida, també es creuaren pel camí a la deriva.

Impressionats pel mal temps, el Conqueridor va cridar a Marquet, Galceran Pinós, els prohoms de Barcelona i els senyors de les naus amb l'objectiu de decidir què fer. Els mariners de les naus li advertiren del perill de les boires que es formaven a Acre a l'hivern i pensaren que la travessia podia acabar en desgràcia en cas de continuar. Segons expressa la crònica, aquestes advertències van tranquil·litzar el monarca ja que, aleshores, tenia un motiu objectiu i fonamentat per renunciar al viatge. Passada la nit, la nau del monarca va decidir fer marxa enrere i avisar la resta de la flota del retorn del monarca, moviment que fou seguit per la nau del sagristà de Lleida, la de Calatrava i la de Pere de Queralt. La resta de la flota, en canvi, va continuar el seu viatge fins arribar a Terra Santa.³⁷ En el relat crònic, l'autor s'adreça al lector i explica la raó per la qual la nau del rei se'n va tornar i la resta d'aquestes van continuar. El motiu no deixa de ser sorprenent, ja que torna a emprar tecnicismes marítics per justificar-la: "*que ells rebien tan de ple el vent de llebeig, que podien orsar per a seguir la seua ruta, i nosaltres, per contra, no podíem contrarestar el vent, per tal com ens trobàvem més baixos que no ells*".³⁸ Segons Hernández Izal, les naus hagueren d'estar dos dies deixant-se dur fins a la costa més propera que va acabar sent el port d'Aigüesmortes, a trenta quilòmetres de Montpeller, on desembarcaren el 14 de setembre.

A l'endemà de la seua arribada, Jaume I va adonar-se de la frustració i descontent que havia provocat la seua decisió. Mentre aquest es trobava pregant al santuari de Vauvert agraint a la Mare de Déu la seua salvació, s'hi va presentar un comitè oficial de recepció del qual formaven part el bisbe Berenguer de Maguelonne i el vicari reial de Montpeller.³⁹ Ambdós senyors proposaren al monarca reprendre immediatament el viatge cap a Terra Santa

---

³⁷ GARCIA, A., *Història de la marina catalana*, Barcelona, Aedos, 1977, p. 212-216

³⁸ JAUME I, *op.cit.*, p. 271, ep. 489

³⁹ MARCOS, E., *op.cit.*, p. 199

juntament amb un seguici de cavallers que li oferiren. La sorpresa del Conqueridor davant tal proposta no pogué ser major, així doncs, només ell era conscient del perill que havia sofert la seua ànima en plena mar? “*No hi tornarem per res, ni ens sembla cosa que es pogués fer*”⁴⁰, va respondre un Jaume I colpit d’estupefacció. Les sorpreses no acabarien per al vell monarca catalanoaragonès, qui quatre dies després del seu retorn va convocar els cònsols i prohoms de Montpeller per intentar justificar la seua tornada, i va concloure que Déu no veia en bons ulls el seu vot croat. Un cop justificat, el monarca va demanar un ajut econòmic als seus vassalls per finançar el retorn a Catalunya. Els dignataris montpellerins demanaren un termini d’un dia per meditar la resposta i comunicar-li la decisió final. Una decisió que provocaria la preocupació en el monarca, ja que la resposta va arribar a Jaume I plena de condicions, com per exemple, que li donarien 60.000 sous; emperò, no per tornar a Catalunya, sinó perquè continuara la croada a ultramar. A més a més, si la seua negativa continuava no li lliurarien res, una condició que irritaria el Conqueridor qui, decebut pel tracte de la seua ciutat natal, va iniciar el viatge de tornada a Catalunya per terra.⁴¹

La posició de Jaume I en aquests moments, lògicament, no era pas còmoda. En el passat els papes no van dubtar a excomunicar els croats que havien rebutjat el seu servei a Terra Santa. Calia justificar a l’opinió pública, amb celeritat, la raó del seu regrés abans que s’estengueren per tot arreu versions contràries als interessos del monarca. Ben prompte es va posar en circulació la versió oficial replegada posteriorment al *Llibre dels Fets*. Gairebé totes les fonts contemporànies prenen un relat comú: el relat “oficial”, com les cròniques dels *Anals Genovesos* o els *Anals Gibel·lins de Piacenza*. En canvi, trobem altres versions que més enllà del relat oficial plantegen dubtes al respecte. És el cas de la història del Regne de Jerusalem, *L’Estoire d’Eracles Empereur* o els cronistes Guillem de Puy Laurens –enemic declarat de la Corona d’Aragó– o el temut inquisidor Bernard Gui. Els tres textos esmenten el rumor segons el qual la responsabilitat de la decisió de Jaume I caldria

---

⁴⁰ JAUME I, *op. cit.*, p. 272, ep. 491

⁴¹ MARCOS, E., *op. cit.*, p. 200

cercar-la en la concubina Berenguera Alfonso. Les seues “males arts” havien guanyat la voluntat del rei i l’havien fet renunciar al seu propòsit croat.⁴²

Fos com fos, atenent al context històric i a la “geopolítica”, podem esbrinar tota una sèrie de raons i factors que possiblement influïren d’un mode o un altre en la decisió de donar mitja volta. Jaume I era conscient, ja un cop a Catalunya, de l’error de planificació de la campanya, iniciada en un moment molt inadequat, en ple canvi d’estació, quan les rutes marítimes es tornen sorprenentment perilloses. Segurament hauria estat més fàcil navegar al juliol o a principis d’agost que no pas al setembre, un mes de transició de pluges, possibles tempestes i de vents huracanats i impredecibles.⁴³ Per què s’hi arriscà, aleshores, Jaume I? No tenia assessors? És clar que sí, però ell es considerava un home de paraula, i a l’altra vora de la Mediterrània l’estaven esperant i no podia fallar al seu acord. Tanmateix, també hi hagué altres raons de caràcter polític i estratègic. Sembla ser que els ambaixadors del rei mongol apressaren a fer-ho ja que, si les tropes catalanoaragoneses arribaven a Ultramar durant la tardor de 1269, Abāqā podria avançar-se a les campanyes que el sultà Baibars empenia tots els hiverns. D’aquesta forma la iniciativa del combat estaria del costat cristià i mongol, i no pas del musulmà.⁴⁴ A més a més, arreu d’Europa es començava a rumorejar que el rei Lluís IX estava enllestint un nou exèrcit per anar a Terra Santa. Jaume I era conscient que si no hi arribava abans que el francès aquest, amb més tropes i més vaixells, li faria perdre la iniciativa, el comandament i el control de les seues tropes. Per tant, el Conqueridor accelerà els preparatius de la campanya i s’arriscà a embarcar-se en uns dies de temps incert.⁴⁵ El retard, tot i això, no fou únicament una qüestió de temps. Pareix que la ruta escollida pels mariners de l’expedició no fou la més encertada. El rumb Eivissa-Algèria hauria estat més segur que no pas el triat: Menorca-Sardenya.

---

⁴² *Ibid.* p. 201

⁴³ BELENGUER, E., *op. cit.*, p. 304

⁴⁴ MARCOS, E., *op. cit.*, p. 198

⁴⁵ BELENGUER, E., *op. cit.*, p. 304

BIBLIOGRAFIA

BELENGUER, E., *Jaime I y su reinado*, Lleida, Editorial Milenio, 2007

GARCIA, A., *Història de la marina catalana*, Barcelona, Aedos, 1977

Jaume I, *Llibre dels fets de Jaume I*, Catarroja, Afers, 1995

MARCOS, E., *La croada catalana*, Barcelona, Esfera llibres, 2006

SÁIZ, J., “Los ejércitos del rey en la Corona de Aragón (siglos XIV-XV)”, *La Corona de Aragón en el centro de su historia, 1208-1458: la monarquía aragonesa y los reinos de la corona*, 2010, pp. 99-130

SÁIZ, J., *Guerra y nobleza en la Corona de Aragón. Caballería en los ejércitos del rey (siglos XIV-XV)*, València, Servei de publicacions Universitat de València, 2003.

LLOCS WEB

Arxiu Virtual Jaume I [en línia]. [Consulta 7 d'abril de 2016]. Disponible en:
<http://www.jaumeprimer.uji.es/cgi-bin/arxiu.php?noriginal=000973>

COM CITAR AQUEST ARTICLE:**Format norma ISO 690-2**

Fajardo Paños, Javier, “La croada fallida a Terra Santa de Jaume I” [en línia]. *Clapir, Joves Historiadors i Historiadors Valencians* [publicació seriada en línia]. Abril 2016. <enllaç>
ISSN [consulta: dia mes any]

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquest article i la seua utilització ha de respectar els drets de la persona/persones autora/autores. Pot copiar, distribuir i comunicar públicament l'obra. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona/persones autora/autores i el títol de l'article. No s'autoritza la seua reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre. Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de l'article com als seus resums i índexs.